

בדין שמוש בתרופות בשבת

תרופות מנע, חסונים והרגעה לאדם בריא בשבת

מאה הרב אברהם דב אויערבך

משנה שבת ק"ט ע"ב: כל האוכלין אדם אוכל לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס של עיקרין מפני שהן לירוקה, אבל שותה הוא מי דקלים לצמאו וכו' ופירש רש"י לצמאו, כשאינו חולה ע"כ. ומתוך דברי רש"י אלו אנו למדים שני דברים: א. דע"כ לא הותר לשתות מי דקלים אלא רק באדם בריא לגמרי ושותהו לצמאו, אבל כשהוא חולה אסור לשתות אפילו לצמאו. ובטעם הדבר י"ל, או כיון שהוא חולה יאמרו שהוא שותה לרפואה, או דאע"פ שכוונתו לשתות המי דקלים לצמאו אבל מכיון שיודע שזה גם מרפאהו ממיחורשו הרי בהכרח דניחא ליה בכך וממילא אסור דהוי כאילו מכיון לרפואה. ב. מכיון, דהא דתנן, דשותה מי דקלים לצמאו הכוונה באדם בריא א"כ גם לבריא לא הותר אלא כששותהו לצמאו, היינו, שאינו רוצה כלל בתערובת הדקלים שיש במים, דאינו זקוק להם כלל, אלא רוצה להרוות צמאונו במים שלהם. אבל אדם בריא, שרוצה לשתות מי דקלים לא להרוות צמאונו אלא כדי לחזק מזגו, דהיינו, שהוא רוצה באמת בפעולת הרפואה שיש במי דקלים בכה"ג אסור, ואע"פ שהוא אדם בריא מ"מ גם אדם בריא נכלל בכלל הגזירה שלא להתרפא בשבת, גזירה שמא ישחוק סממנים.

ובטור סימן שכ"ח כתב: וכל שאינו מאכל ומשקה בריאין אסור לאוכלו ולשתותו לרפואה. אבל אם אוכל ושותה אותו לרעבו ולצמאו ואין לו חולי שרי, ע"כ. וכתב ע"ז בב"י, ומשמע דכל שאינו חולה כלל מותר לו לאכול ולשתות אוכלין ומשקין שאינו מאכל בריאים, דכיון שאינו חולה ליכא למיגזר מידי, הלכך אפילו אינו לא רעב ולא צמא מותר לאכול ולשתות, והא דנקט לרעבו ולצמאו לאו-דווקא אלא אורחא דמילתא נקט, וכן נראה מדברי המרדכי, שכתב בפרק שמונה שרצים, שמותר לאכול שרפים מתוקים ולגמוע ביצה חיה כדי להנעים הקול ואין בו משום רפואה כיון דאין לו מכה בגרונו עכ"ל.

---

* הדברים נאמרו בערב יום הזכרון הרביעי לפטירתו של ד"ר פ. שלזינגר ז"ל בבית-החולים שערי-צדק, שנערך מטעם המכון ביום ג' אלול תשל"ב.

ולפי דברי הב"י, צ"ל דגם במשנה יפרש כן לפי רש"י שכ', "כשאינו חולה", דהא דקתני לצמאו, ל"ד לצמאו, אלא אורחא דמלחא נקטי. אמנם הדין הראשון המשתמע מדברי רש"י והטור עדיין בעינו עומד והוא, דע"כ לא הותר לשתות לצמאו אלא כבריא, אבל כשהוא חולה אסור אפילו לצמאו, וכנ"ל.

והמחבר בשו"ע סימן שכ"ח סע' ל"ז כ': ודווקא מי שיש לו מיחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כבריא, אבל אם אין לו שום מיחוש מותר ע"כ. וזה כדכתב בב"י הנ"ל. אמנם המג"א בס"ק מ"ג כתב וז"ל: בטור כתב ושותה אותו לרעבו ולצמאו מותר, משמע דאם עושה לרפואה אסור ואע"פ שהוא בריא עכ"ל, וע"ש שהביא הרבה ראיות לדבריו.

ולכאורה בכוונת המג"א לחלוק על דברי המחבר - הב"י וס"ל דלא כהב"י שכ', דהא דכתב הטור לרעבו ולצמאו לאו דווקא, והמג"א ס"ל דהוא דווקא. וכן נראה מדברי האחרונים, ועיין גם במחצית השקל כאן, דנקטו כי חלוקין הם הב"י והמג"א, ואע"פ שהמג"א לא הזכיר כלל בדבריו, שהב"י לא כתב כן.

ולפי זה נמצא דאדם בריא, שרוצה לחזק גופו ע"י אכילת ויטמנים או שמן דגים וכיו"ב, כמו"כ אדם בריא הרוצה לחסן גופו מפני זיהומים שונים שהוא רגיש להם, המותר לו לקחתם בשבת או לא, תלוי הדבר בפלוגתת הב"י והמג"א.

ובאם נאמר כן, הרי יש להשיב מכל ראיותיו, שהביא המג"א וליישבם עפ"י שיטת הב"י וכמו"כ לישיב ראית הב"י עפ"י שיטת המג"א. ועיין באג"ט, שהשיב כמעט על כל ראיותיו של המג"א, וגם הוא נקט בפשיטות דמחלוקת יש כאן בין המחבר והמג"א.

אמנם לענ"ד, אין בהכרח לומר דחולקים הם זה ע"ז וכד נדדיק בדבריהם נראה, דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. דהן אמנם הב"י כתב, דלרעבו ולצמאו לאו דווקא, אבל אין בכוונת הב"י לומר, דה"ה דמותר לשתות לשם רפואה, דהיינו לחזק גופו או להצילו ממחלה ברפואתו. שתיה כזאת דבאופן כזה, גם הוא ס"ל דאסור, דכוון שמתכוון בשתיה זו לפעולת ריפוי הרי הוא בכלל אלו שנאסרו משום גזרת שחיקת סממנים. והרי כל ראיתו של הב"י היא מדברי המרדכי, שכתב "שמותר לאכול שרפים מתוקים ולגמוע ביצה חיה כדי להנעים הקול ואין בו משום רפואה כיוון דאין לו מכה בגרונו", דהיינו אע"פ שאכילת שרפים מתוקים וגמיעת ביצה חיה הוי רפואה למי שיש לו מכה בגרונו ולכן אסור לו, אבל בריא שאין לו מכה בגרונו מותר לו בזה, כיון דאין כאן כל פעולה של רפואה, דגמיעת הביצה ואכילת השרפים המתוקים אין בהם כדי להועיל שלא יחלה בגרונו וגם לא זו כוונתו, אלא כוונתו להנעים את הקול והיינו לתענוג דווקא בכה"ג שרי הב"י. והחידוש בזה הוא, דאע"פ שיש הברל בין השותה מי דקלים לצמאו לאוכל שרפים וגמיעת ביצה חיה, דגבי מי דקלים כשרוצה לשתות לצמאו הרי אין הוא רוצה בכלל את תערובת הדקלים שיש במים כי הרי רצונו להרוות צמאונו ורצונו רק במים שיש בהם, משא"כ באכילת השרפים והביצים הרי רצונו באותו אכילה ושתיה דווקא כדרך שחולה בגרונו רוצה, מ"מ מותר כיוון

דאין בכוונתו לשם רפואה אלא לשם תכלית אחרת שהוא לתענג.

ומה שהמג"א כתב לאסור לא כתב לאסור במה שהתיר הב"י וגם המג"א ס"ל דלתענג בעלמא מותר ולא דווקא לרעבו ולצמאו, אלא כתב לאסור כשמתכוין לרפואה, דהיינו שאוכל או שותה דבר שחולה שותה אותם כדי להתרפא ואדם בריא בא לשחותן כדי להועיל לו שלא יחלה, או כדי לחזק גופו ומזגו, והיינו לרפואה ממחלה זו ובכה"ג אסור, וכל הראיות שהביא המג"א לאסור כולם איירי בכה"ג.

ואם כנים הדברים נמצא, דלקיחת ויטמנים הבאים לחזק גופו. דהיינו פעולת ריפוי, או תרופת חיסון הבאים להצילו ממחלות, דגם זה הוי פעולה של רפואה. בכה"ג אסור לכו"ע. אך עדיין יש מקום לומר, דאין לאסור דבר זה באופן מוחלט. דהנה כל יסוד האיסור בזה מקורו מדברי הטור, שהם דברי רש"י במשנה שכ', לצמאו כשאינו חולה, דמשמע מזה דגם כשאינו חולה מותר רק לצמאו ועל יסוד זה הביא המג"א ראיותיו לאסור. ובעיקר הדבר הרי מצאנו שיטות בראשונים דלא ס"ל כרש"י והטור. דהנה הדין הראשון שדייקנו בראשית דברינו מדברי רש"י, דע"כ לא הותר לשותות לצמאו אלא כשאינו חולה, אבל אם הוא חולה אסור אפילו לצמאו, כתב כך הא"ר והביאו במשנ"ב סי' שכ"ח ס"ק קי"ט. אמנם בביה"ל שם הביא, דהר"ן שהעתיק כל דברי רש"י שבמשנה השמיט דברים אלו (כשאינו חולה) ולא העתיקם ומשמע דלא ס"ל כוותיה, כמו"כ הביא בשם הר"ח בסוף פרק ח' שרצים, שכתב שם וז"ל: הלכך אע"פ דשמן וורד ע"כ מסי, אך סך הוא כדרכו ואינו מתכוון לרפואה אע"ג שמתרפא, בין בדוכתא דשכיח שמן וורד בין בדוכתא דלא שכיח שרי עכ"ל. הרי נראה מדבריו, דאע"פ שיש לו מיחוש והוא שותה דברים שמרפאין אותו, אבל כיון שאינו מתכוון לרפואה מותר. כמו"כ כתב שם דכן מורין פשטות לשון הרמב"ם בפכ"א ה"כ, עיי"ש שהאריך ומסיים הביה"ל: היוצא מכל זה דלענ"ד דין זה תלוי בפלוגת הראשונים וצ"ע למעשה.

ומעתה לפי אלו הראשונים דמפרשי את המשנה "ושותה אדם מי דקלים לצמאו", דהכוונה היא שגם חולה מותר וא"כ לפי שיטתם לא גרמז במתניתין, שאדם בריא יהא אסור לשותותם גם כשמכוון לרפואה ורק לרש"י ולהטור יש לדריק כן, אבל לדידהו מהכ"ת לן לחדש מעצמנו ולומר דגם על אדם בריא נגזרה הגזירה מחשש שמא יבוא לשחיקת סממנים, וי"ל דרק בחולה שיש לו מיחוש, דכיוון דאדם בהול על רפואתו, כמש"כ הרי"ף, גזרו אבל בבריא שרוצה רק לחזק גופו ומזגו מנלן לגזור, ולא גזרו אלא היכא דאיכא תרתי, שיש לו מיחוש ומתכוון לרפואה, אבל בדליכא אלא חד מינהו מותר. והן אמנם דאלו שני הדינים אינם תלויים זב"ז ושפיר י"ל, דחולה מותר לשותות מי דקלים לצמאו, בכ"ז בריא אסור כשמכוון לרפואה, אבל לא מסתבר הדבר לומר דלהנך ראשונים דסוברים, דחולה מותר לשותות לצמאו מי דקלים אע"פ שאחרים הרואים יחשבו שמתכוון לרפואתו גם כמוש"כ לעיל, דלא יתכן הדבר שהחולה יתעלם לגמרי מפעולת הריפוי שיש בשתיית מי הדקלים

ובהכרח דניחא ליה בזה ששתיה זו תועיל לרפואתו ומ"מ מותר, א"כ בריא לגמרי לא מסתבר דיהא אסור אם רק כוונתו לחזק גופו ומזגו. וגם לשון הב"י מורה כן (ודלא כמוש"נ לעיל), שכתב: ומשמע דכל שאינו חולה כלל מותר לו לאכול ולשתות אוכלין ומשקין שאינן מאכל בריאים "דכיון שאינו חולה ליכא למיגזר מידי". הרי נראה מפשטות לשונו, דכל עיקר הגזירה של שחיקת סממנים לא היתה על בריאים, ועיין גם בס' אג"ט מלאכת טוחן, שהביא דעת השו"ע להתיר ודעת המג"א לאסור באם מתכוון ולרפואה וסיים שם "ואין בידי להכריע".

והנה, אע"פ שאין להקל בזה נגד דעת המג"א וסיעתו, דהרי כ' מפורש, דגם בריא אסור לרפואה, מ"מ נ"ל דבגד"ד שהזכרתי לעיל בדברינו אם מותר לקחת ויטמינים לחזק גופו או תרופת חסון שלא יחלה, אין שני הנידונים הללו דומין זה לזה. ואמנם לקחת ויטמינים או שמן דגים הבאים לחזק גופו בזה אין להקל כיוון דכוונתו לרפואה ואסור כהמג"א, אך לענין תרופת חסון, שמטרתם להציל את הבריא שלא יחלה היינו אפילו במחלה שא"ב סכנה. נ"ל דיש מקום לדון להתיר בזה מטעם אחר.

דהנה, בשבת ק"מ אמרינן: רב אחא ב"י חש ביוקרא דליבא אתא לקמיה דמר עוקבא א"ל זיל שתי תלתי תיקלי חילחתא בתלמא יומא. אזל אישתי בחמשא בשבת ומעלי שבת, לצפרא אזל שאל בי מדרשא וכו' אמר להו לשתות לא קמיבעי' לי (ופירש"י דבלאו רפואה משקה הוא וכו') כי קמיבעי' לי לשרות (דאסור משום עובדא דחול) וכו', א"ל אפי' למאן דאסור, ה"מ היכי דלא אישתי כלל, אבל הכא כיון דאשתא חמשא ומעלי שבתא אי לא שתי בשבת מסתכן ע"כ. ובפשטות נראה, דכיון שהוא יפסיק מלשתות יבוא לכלל סכנה לכן מותר לו לשרות ולשתות כדי שלא יסתכן. אמנם בחידושי הר"ן שם כתב וז"ל: וא"ת למה לי שורה בצונן ומניחה בחמה בפורשרין גופייהו לישתה כיון דמסתכן וי"ל דאה"נ, אבל כיון דסגי ליה בחמה לא שרי פורשרין וכו' ומיהו טעמא משום דמסתכן הוא, הא אינו מסתכן לא שרי שרייה, אע"ג דבשריה גופא ליכא אלא איסורא דרבנן, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול. ואע"ג דהתם בכתובות בפ' אע"פ, גבי גונח יונק חלב כדרכו שרי איסורא דרבנן, אפילו ליכא סכנה, משום צערא גרידא, י"מ דהא יהיב טעמא התם משום דהוי מפרק כלאחר יד. ולדידי קשיא, דמ"מ במפרק כלאחר יד איסורא דרבנן מיהא איכא וי"מ דמסתכן דהכא לאו דווקא אלא מצטער מחמת חליו, כי הך דהתם, ותרווייהו בחולה שאין בו סכנה עכ"ל ולכאורה יל"ה בקושייתו הלא יש לחלק ולומר, בשלמא גבי גונח שכבר גונח ומצטער הרבה מחמת חוליו והוא חולה שא"ב סכנה, שפיר התירו לו לינוק, דהוא איסור דרבנן, דבמקום חולי וצער לא גזרו כאן שכבר חולה ומצטער מעתה. משא"כ ברב אחא, דחש ביוקרא דליבא, הרי אין הוא בגדר חולה אלא בעל מיחוש בעלמא, דהרי הא דאמר לשתות לא קמיבעי' לי, פירש"י דבלאו רפואה משקה הוא, ואילו היה בגדר חולה הרי חולה שא"ב סכנה מותר אפילו כשאין דרך הבריאים לשתותן, דבחולה ממש לא

גזרו משום שחיקת סממנים, ועיין בסי' שכ"ח סעיף י"ז, ועיין במשנ"ב שם ס"ק קכ"א, עי"ש, וכפירש"י פרש גם הר"ן שם, וא"כ משו"ה בעינן בגמ' לומר, דאי לא שתי בשבת מסתכן, דבאם לא יסתכן למה לנו להתירו אפילו איסור דרבנן, כיון דלע"ע אינו חולה שנפל למשכב אלא בעל מיחוש בעלמא, ע"כ דס"ל להר"ן, דאע"פ שכעת אינו חולה גמור אבל אם יפסיק מלשתות יבוא לידי חולי, ואע"פ שלא תהא בה סכנה, מותר לו כבר לשרות מעתה זמה שמותר לו אח"כ כשיחלה מותר לו כעת כדי להצילו שלא יחלה ומשו"ה שפיר הקשה ל"ל מסתכן. ולכן תירץ דמסתכן דהכא לאו דווקא, כנ"ל. עכ"פ נראה מדברי הר"ן, דאע"פ שכעת אינו מצטער הרבה מחמת חליו, דהרי כך אמרינן בגמ' אי לא שתי בשבת מסתכן, היינו אם לא ישתה עלול להביא עליו חולי שיצטער מזה, אבל כעת אינו חולה עוד ובכ"ז התירו לו לשתות כדי שלא יבוא לידי חולי זה.

וכדברי הר"ן נראה שגם הרמב"ם פירש כן, דכתב בפרק כ"ב הלכה ז': אין שורין את החילתית בין בפוריין בין בצונן וכו'. ואם שתהו ביום חמישי וששי הרי זה שורה בשבת בצונן ומניחו בחמה עד שיחם ושתה כדי שלא יחלה אם פסק מלשתות ע"כ. הרי לא הזכיר הרמב"ם שלא יסתכן, כדאיתא בגמ' ומשמע דס"ל דמסתכן לאו דווקא.

והנה בפרק כ"א הלכה כ"ב כתב הרמב"ם: שתה חילתית מקודם השבת והרי הוא שותה והולך מותר לשתות בשבת אפילו במקומות שלא נהגו הבריאים לשתות החילתית ע"כ וכ' שם המ"מ: והטעם הוא כיון שהתחיל אם יפסיק ולא ישתה יחלה, וכמוש"כ בפכ"ב הנ"ל. והנה מדברי המ"מ נראה פשוט, דהא דמותר לו לשתות החילתית אין הטעם משום שכבר התחיל בשתייתו כמה ימים לפני השבת לכן מותר להמשיך בשבת וכדס"ל להגרש"ק בס' החיים, דאי משו"ה ל"ל לומר כדי שלא יחלה, וע"כ דעיקר הטעם הוא דמותר לו לשתות מעתה כדי להנצל ממחלה, אפילו ממחלה שאין בה סכנה, ומה שכ' הרמב"ם, שתה חילתית מקודם השבת, לא בא בזה אלא משום טעמו, דהיינו כיון שהתחיל ויפסיק יכול לבוא לידי חולי.

עכ"פ למדנו מדברי הרמב"ם והר"ן, דגם מי שהוא בעל מיחוש אשר אסור לו להתרפאות, אבל מכיון שאם לא ישתה יחלה מותר לו לשתות להנצל מהחולי. וגדולה מזו, אפילו באדם שהוא בעצמו הכניס עצמו לכלל סכון של מחלה זו, דהרי חילתית זה דרך לשתות ג' ימים רצופים וא"כ למה התחיל ביום חמישי, הרי היה לו להתחיל ביום ד' או ביום א' ולא היה צריך לעבור על איסור רפואה, בכ"ז מותר לו בשבת להנצל ממחלה זו. וא"כ בנר"ד לענין תרופה של חסון, אשר לפי דעת הרופאים עלול האדם לחלות במחלה, אפילו שא"ב סכנה, אם לא יתחסן היום הרי לפי הנז"ל מותר. ובפרט אם נטיל לזה דעת הב"י, לפי דברי האחרונים, דס"ל שהב"י התיר לבריא אפילו כשמתכוון לרפואה, בודאי דיש להקל בזה.

כמו"כ באלו האנשים, אשר סובלים מכאבי ראש ודרך אלו אנשים לבלוע מיד כדור להרגעה בהתחלת הכאב, אע"פ שעדיין הוא בכדי מיחוש בעלמא, אבל כאם אינם עושים כן הרי הכאב מתפתח ותוך כמה שעות הוא מתגבר ונהי' כנפל למשכב דמצטער טובא, נ' דלפי הנ"ל מותר לקחת מיד כדור להרגעה כדי להנצל שלא יבוא לידי חולי של כאב ראש.

וכ"ז בתרופת חסון חד פעמי, שצריך לקחתו בשבת, או שסכנת המחלה נולדה בשבת, אבל בתרופות מנע כאלו, אשר רגישים למחלות גרון, זיהומים וכיו"ב, ורגילים לקחת כל יום פניצילין וכיו"ב, הרי בזה יש לצרף גם דעת הגרש"ק בס' החיים, די"ל דבכל גוונא מותר כשמתחיל לעסוק ברפואתו כמה ימים לפני השבת, א"כ ק"ו בנד"ד דמותר.

(המשך יבוא אי"ה בחוברת הבאה).

כבר הודיעו בעלי המופת, כי מלאכת הרפואות הכרחית לאדם בעבור היותו בעל החליים לרוב המאכלים ולא יסור צרכו אל הרופא בזמן מן הזמנים וגם לא בענין מן העניינים. וזה כי מלאכת הרפואה כוללת על שלוש הנהגות: הראשונה והנכבדת: הנהגת הבריא והיא הנהגת הבריאות הנמצאת, עד שלא תאבד.

השניה: הנהגת החולים, והיא לקיחת העצה ולעשות, כדי להשיב את הבריאות וזהו ידוע כ"עצת הרפואה".

והשלישית: הנהגה, אשר יקראה גאלינוס החיאה, והיא הנהגת מי שאינו בריא בריאות שלמה, אולם ג"כ אינו חולה, כהנהגת החולים שנזרפאו אולם טרם נתחזקו, ושל הזקנים.

(הרמב"ם, ספר הנהגת הבריאות, שער שני)